

НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНОГО ЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ОБЛИЧЧЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Вивчення процесу зміни значення слова відноситься до низки актуальних проблем сучасної лексикології та семасіології. Вивчення цієї проблеми як в діахронічному, так і в синхронному плані має важливе значення, дозволяючи розкрити всю низку особливостей функціонування мови як системи знаків.

Як відомо, лексичний склад будь-якої мови, перш ніж досягнути сучасного стану, пройшов тривалий шлях розвитку. В процесі цього розвитку лексики переймає як кількісні, так і якісні зміни. В результаті розвитку лексики мови певні слова архаїзуються і виходять з вживання, з'являються нові слова – неологізми. Разом з цим в словниковому складі мови відбуваються семантичні зміни. Значення деяких слів розширюються, інші слова звужують свою семантику. Широкого масштабу набуває такий стилістико-семантичний засіб мови, як перенос значення. Лексичний та семантичний розвиток мови продовжується і в сучасній епосі.

Актуальність дослідження полягає в тому, що явище значення слова містить у собі дуже багато аспектів і вимагає більш глибокого дослідження. Вивчення такого явища в лексикології є цікавим і особливо потрібним у цей час в зв'язку з величезною (і зростаючою) кількістю багатозначних слів як в англійській, так і в українській мовах. Розробкою поняття лексичного значення, його структури і типів займалися такі лінгвісти, як В. В. Виноградов, А. І. Смирницький, А. А. Потебня, М. В. Нікітін, В. М. Єлсієєва, З. О. Харитончик та інші. Проблемам порівняльного вивчення та визначення національно-специфічної семантики лексичних і фразеологічних одиниць в різних мовах присвячені праці В. А. Маслової, Г. М. Алімжанової, С. В. Іванова, В. М. Телії, Д. О. Добровольського. Роботи Н. Д. Арутюнової, Г. М. Скліревської, В. М. Прохорової присвячені вивченню способів зміни лексичного значення. Порівняльний аналіз найменувань та вивчення їх переносних значень проводився Л. І. Зіміною (частини обличчя на матеріалі російської та німецької мов), Г. Р. Даукаєвої (головних уборів та взуття на матеріалі англійської, німецької і татарської мов), А. С. Савенко (рослин на матеріалі російської та англійської мов), І. Р. Зайнетдінової (частин обличчя на матеріалі англійської та французької мов) та інші.

Вивченням поняття метафори займалися і займаються багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Але до теперішнього часу в лінгвістичному розумінні метафори між вченими існують розбіжності. Початок і перше визначення терміна «метафора» дав Арістотель: «Метафора – перенесення слова з зміною значення з роду в вид, вид з роду, або з вигляду в вид, або по аналогії». Метафора за Аристотелем дає право «говорити про дійсне, що об'єднати неможливо» [1: 33]. Деякі сучасні визначення також говорять про метафори, як про перенесення. Наприклад, В. М. Прохорова виокремлює таке значення метафори: «Метафора – це результат метафоричного перенесення, а метафоричне перенесення, в свою чергу, – це перенесення назви одного поняття на інше за подібністю ознак цих понять» [4: 45].

Згідно з нашим дослідженням було виявлено, що в обох мовах частини обличчя у своїх прямих значеннях повністю співпадають, 9 найменувань (не беручи до уваги синоніми). Для деяких англійських слів відповідають декілька українських (Напр. *lips* — «губи, уста», *chin* — «підборіддя, воло, підгорля»).

З вибраних найменувань частин обличчя в англійській та українській мовах, метафоричним переносом володіють майже всі. Загалом було знайдено 60 метафоричних значень (в англійській – 51, а в українській – 30 одиниць). В основному, на одне слово припадає 10-15 метафоричних значень. Слова '*cheek (s), forehead*' та '*cheekbone*' представлені найменшою кількістю і майже повною відсутністю значень, що свідчить про спадання значущості цих концептів для носіїв мови. Під час дослідження було виявлено, що переважає велика кількість метафор з лексемою '*eye*' у мові. Це пояснюється тим, що ця частина обличчя є пріоритетною.

Згідно з дослідженням, усі найменування частин обличчя, а саме '*nose – nose, oko – eye, губа – lip, щока – cheek, рот – mouth, лоб – forehead, підборіддя – chin, вилиця – cheekbone, обличчя – face*', мають переносні значення. Слово '*cheekbone*' – *вилиці* не має переносних значень в англійській мові взагалі.

Найбільш поширеним є метафоричний перенос, який ґрунтується на перенесенні по функції, зовнішньому виду та формі. Загалом було знайдено 81 метафоричне значення (в англійській – 51, а в українській – 30).

Дослідження переносних значень показало, що в основному переносні значення використовують для характеристики неживих предметів або частини предмета.

Більшість метафор, що виникли на основі номінацій обличчя і його частин в англійській та українській мовах, являють собою реалізації моделей з наступними напрямками:

1. Номінації обличчя → предмет

Ця група, в свою чергу поділяється на такі підгрупи:

1.1. Номінації обличчя → предмет (побутові предмети) можна виділити такі переносні значення: *the lip of the cup* - 'край склянки'; *the lip of the jug* - 'ніс глечика'; *the mouth of a bottle* - 'горлечко пляшки'; *the nose of a kettle* - 'ніс чайника'; *the eye of a needle* - 'вушко голки'; *lip of the cup* - 'край склянки'.

1.2. Номінації обличчя → предмет (технічні предмети): *the mouth of an oven* - 'завантажувальний отвір печі'; *the electric eye* - 'фотоелемент'; *the magic eye* - 'фотоелемент, індикатор настройки'.

Перенесення в цій групі в основному відбувається за зовнішнім виглядом.

2. Номінації обличчя → частина предмета (найбільш частка для обох груп). Прикладами метафоричних переносів з таким напрямком служать: *the mouth of a bag* - 'горловина мішка'; *eye of the knee* - 'колінна чашечка'; *the muzzle of a gun* - 'дуло пістолета'; *the nose of a chisel* - 'кінцева частина долота'; *cheek of a block* - 'щока блока'; *clock's face* - 'циферблат'.

Дослідження дозволило встановити, що у групі номінації обличчя → частина предмета переважає схожість за зовнішнім виглядом та функцією. Це зумовлено асоціативним зв'язком обраних слів з їх прямим значенням.

3. Номінації обличчя → природне явище: *face of the earth* - 'земна поверхня'; *the mouth 'the crater of a volcano'* - 'кратер вулкана'; *lip of the river* - 'поширена назва заток, які глибоко вдаються в суходіл'; *the mouth of a cave* - 'ущелина скали'; *also eye of the storm or eye of the hurricane* - 'око урагану'; *the source of a spring or river* - 'джерело'; *an eyespot* - 'павине око'; *щока* 'вузьке місце річки, ущелини, долини, стискає високими скелястими берегами або прямовисними схилами'; *лоб* - 'крутий, голий схил'.

У групі номінації обличчя → природне явище переважає схожість за зовнішнім виглядом, формою та функцією. Також можна спостерігати, що в деяких варіантах переносні значення співпадають в обох мовах.

Таким чином, метафоричні значення притаманні майже всім словам (усього 9) в обох мовах. Значна кількість слів створюється на основі перенесення за функцією, зовнішнім виглядом та формою. Більшість лексико-семантичних варіантів, утворених шляхом метафоричного переносу, як в англійській, так і в українській мові, є нейтрально або негативно забарвленими.

Під час дослідження було виявлено, що англійській мові притаманна більша кількість метафоричних переносів частин обличчя,

ніж українській. Слід зазначити, що у переносних значеннях слів групи «частини обличчя» в англійській та українській мовах існують як випадки співпадання значень (наприклад, *the nose of a kettle* – ‘ніс чайника’; *cheek of a block* – ‘шока блока’), так і випадки розбіжностей (наприклад, *mouth of a flute* – ‘бічне дихало флейти’; *the mouth of a bag* – ‘горловина мішка’), причому перших відзначено не багато, що можна пояснити наявністю відмінностей в асоціаціях народів. Неможливо з повною упевненістю сказати, що якась мова більш прагне до створення переносних значень.

Проаналізувавши специфічні особливості переносних значень частин обличчя, можна зробити висновок, що переносні значення характерні більшості слів у двох мовах. Також було виявлено, що ці слова входять до складу фразеологічних одиниць. У цілому було виявлено, що найменування частин обличчя з переносними значеннями в англійській мові є ширшими, ніж в українській.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Аристотель*. Поэтика. Риторика: пер. с греч. / Аристотель. – СПб.: Азбука, 2000. – 348 с.
2. *Верба Л. Г.* Порівняльна лексикологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2008. – С. 67.
3. *Дубенко О. Ю.* Порівняльна стилістика англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2005. – С. 34.
4. *Прохорова В. Н.* Русская терминология (лексико-семантическое образование). – М.: Филологический факультет, 1996. – С. 40–42.
5. *Теория метафоры*. Сборник / Вступ. Статья и сост. Н. Д. Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990. – С. 335.

*Чекарева Євгенія
Харків*

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФУНКЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ПРОСТОРОВОЇ Й ЧАСОВОЇ СЕМАНТИКИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

На сьогодні загальноприйнятою є думка про те, що кожна мова по-своєму членує світ, має свій специфічний спосіб його концептуалізації. Як указує О. В. Урисон, «це означає, що в основі кожної конкретної мови лежить особлива модель, або картина світу, і кожен мовець зобов’язаний організувати зміст висловлювання відповідно до цієї моделі (зрозуміло, що всі національно-специфічні моделі мають і загальні, універсальні